

Kur'an-ı Kerim'de “كاد – يكاد” Fiilinin Anlam Alanı ve Kullanım Biçimleri¹

Abdulhamit TURGUT²

ÖZ

Bu çalışma, Arap dilinde kelimenin üç temel öğelerinden biri olan ve eylemin gerçekleşmeye yaklaştığını bildiren mukârebe fiillerini, özelde ise bu grubun en yaygın fiili olan “kâde”yi konu edinmektedir. İnceleme, “kâde” fiilinin Kur'ân-ı Kerîm'deki mazi ve muzari kalıplarını, bu kalıpların olumlu ve olumsuz kullanım biçimlerini kapsamaktadır. Çalışmanın temel amacı, “kâde” fiilinin özellikle olumsuzluk edatıyla birlikte kullanımında ortaya çıkan anlam kaymalarını ve bu konudaki dilbilimsel tartışmaları netleştirmektir. Olumlu kullanımda fiilin gerçekleşmediği hususunda fikir birliği olsa da, olumsuz kullanımın eylemin gerçekleştiğini ispat edip etmediği meselesi tefsir ve dilbilim açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda fiilin Kur'ân'daki kullanım bağlamlarını doğru analiz etmek, ayetlerin maksadına uygun manalandırılması açısından zaruridir. Çalışmada, dilbilimcilerin ve müfessirlerin “kâde” fiiline yönelik farklı yaklaşımları karşılaştırmalı bir yöntemle ele alınmaktadır. Özellikle olumsuzluk edatının fiilin başına gelmesi durumunda, olumsuzluğun “yaklaşma” eylemine mi yoksa “ana fiile” mi yönelik olduğu tartışması, örnek ayetler üzerinden irdelenmektedir. Yapılan inceleme sonucunda, “kâde” fiilinin Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanım çeşitliliğinin, dilin belâgat ve i'câz yönünü yansıtan zengin bir anlam dünyası sunduğu görülmüştür. Fiilin olumsuz formunun kullanımıyla ilgili tartışmaların, sadece gramatik bir tercih değil, doğrudan kelâmî ve tefsirî yorumu şekillendiren belirleyici bir unsur olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Fiiller, Mukârebe, Kâde, Müsbet, Menfî.

¹ Makale Geliş Tarihi/Received: 30.03.2026 / Makale Kabul Tarihi/Accepted: 30.06.2026

² Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Şanlıurfa İl Müftülüğü, turgutislam4773@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6734-0577

The Semantic Field and Usage Patterns of the Verb "كاد - يكاد" in the Holy Quran

ABSTRACT

This study focuses on the verbs of proximity (af'āl al-muqārabah), one of the three fundamental elements of the verb system in the Arabic language which indicate that an action is close to occurring, and specifically examines "kāda" (كاد), the most common verb in this group. The investigation covers the preterite (māḍī) and imperfect (muḍāri') forms of the verb "kāda" in the Holy Qur'an, including both its affirmative and negative usage patterns. The primary objective of the study is to clarify the shifts in meaning that arise particularly when the verb "kāda" is used with a particle of negation, as well as the linguistic debates surrounding this topic. While there is a consensus that the action does not occur in affirmative usage, whether negative usage proves that the action actually took place is a matter of critical importance in terms of both exegesis (tafsīr) and linguistics. In this context, a correct analysis of the verb's usage within Qur'anic contexts is essential for interpreting the verses in accordance with their intended purpose. The study employs a comparative method to address the different approaches of linguists and commentators toward the verb "kāda." Specifically, the debate over whether negation applies to the act of "proximity" or to the "main verb" when a negative particle precedes "kāda" is examined through sample verses. As a result of this investigation, it has been observed that the diversity of the usage of "kāda" in the Holy Qur'an offers a rich world of meaning that reflects the eloquence (balāghah) and miraculous nature (i'jāz) of the language. It is concluded that the debates regarding the use of the negative form of the verb are not merely grammatical preferences, but are decisive elements that directly shape theological and exegetical interpretations.

Keywords: Arabic Language, Verbs, Proximity (Mukārebe), Kāda, Affirmative (Mūsbat), Negative (Manfī).

الحقل الدلالي للفعل "كاد - يكاد" وأوجه استعماله في القرآن الكريم

الملخص

تتناول هذه الدراسة أفعال المقاربة في اللغة العربية، باعتبار الفعل أحد العناصر الثلاثة الأساسية للكلمة، والتي تفيد قرب وقوع الحدث. وتركز الدراسة بشكل خاص على الفعل "كاد" بوصفه الفعل الأكثر شيوعاً واستعمالاً في هذه المجموعة. ويشمل هذا البحث دراسة صيغتي الماضي والمضارع للفعل "كاد" في القرآن الكريم، مبيناً أوجه استعمالهما في الإثبات والنفي. يكمن الهدف الرئيس للدراسة في تسليط الضوء على الانزياحات الدلالية (التحويلات المعنوية) التي تطرأ على الفعل "كاد" لاسيما عند اقترانه بأدوات النفي، وتحرير النقاشات اللغوية الدائرة حول هذا الموضوع. وعلى الرغم من وجود إجماع على أن الفعل في حالة الإثبات يدل على عدم وقوع الحدث، فإن مسألة ما إذا كان النفي يثبت وقوع الحدث أم لا، تعد من المسائل الحساسة والدرجة في مجالي التفسير وعلوم اللغة. وفي هذا السياق، فإن التحليل الدقيق لسياقات ورود هذا الفعل في القرآن الكريم أمر ضروري لتفسير الآيات بما يوافق مقاصدها. وتعتمد الدراسة على المنهج المقارن في تناول الآراء والتوجهات المختلفة لعلماء اللغة والمفسرين حول الفعل "كاد". وبوجه خاص، يتم مناقشة مسألة دخول أداة النفي على الفعل، وما إذا كان النفي متوجهاً إلى "المقاربة" ذاتها أم إلى "الفعل الأساسي" (خبر كاد)، وذلك من خلال شواهد من الآيات القرآنية. وقد خلصت الدراسة إلى أن تنوع استعمالات الفعل "كاد" في القرآن الكريم يبرز عالماً دلالياً ثرياً يعكس وجه الإعجاز والبلاغة في النص القرآني. كما تبين أن الخلافات الدائرة حول الصيغة المنفية للفعل ليست مجرد اختيار نحوي فحسب، بل هي عنصر حاسم يشكل التأويل الكلامي والتفسيري بشكل مباشر.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، الأفعال، المقاربة، كاد، مثبت، منفي.

Giriş

Arap dilinde kelimenin üç ana türünden biri olan fiil, genellikle fâil ve mef'ûl ile bir cümle yapısı kurarken; kâne ve benzerleri gibi bazı fiiller isim ve haber olarak farklı bir sözdizimi oluşturur. Bu grubun önemli bir alt başlığını teşkil eden ve literatürde genel bir adlandırmayla "Mukârebe Fiilleri" olarak anılan " كَدَ " (neredeyse yapmak), " كَرَبَ " (yaklaşmak) ve " أَوْشَكَ " (neredeyse yapmak) haberin ifade ettiği eylemin gerçekleşmeye yaklaştığını bildirir.³ Bu çalışma, söz konusu fiiller arasında Kur'ân-ı Kerîm'de en geniş kullanım alanına sahip olan " كَدَ " (kâde) fiilini odak noktasına almaktadır.

Bu makalenin temel amacı, mukârebe fiillerinden " كَدَ " fiilinin Arap dilindeki gramatik yapısını, anlamsal derinliğini ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanım biçimlerini incelemektir. Özellikle fiilin müsbet (olumlu) ve menfi (olumsuz) formlarının, cümlenin genel anlamı üzerindeki etkisi ile dilbilimciler ve müfessirler arasındaki yorum farklarını ortaya koymak hedeflenmektedir.

" كَدَ " fiili, Kur'ân-ı Kerîm'de toplam 24 yerde (18 müsbet, 6 menfi) geçmesi hasebiyle tefsir faaliyetlerinde kritik bir öneme sahiptir. Fiilin olumsuz kullanımında (eylemin gerçekleşip gerçekleşmediği meselesi) dilciler ve müfessirler arasında süregelen tartışmalar, ayetlerin doğru anlamlandırılması açısından hayati değer taşımaktadır. Bu çalışma, bu tartışmaları sistematize ederek ilgili ayetlerin anlaşılmasına katkı sunmayı amaçlar.

Çalışmada betimsel ve analitik bir yöntem izlenmiştir. İlk aşamada klasik ve modern nahiv kaynaklarından mukârebe fiillerinin genel özellikleri taranmıştır. İkinci aşamada, Kur'an ayetleri merkezinde fiilin kullanım istatistikleri ve bağlamsal anlamları ele alınmıştır. Son olarak, dilbilimcilerin ve müfessirlerin görüşleri karşılaştırmalı bir yaklaşımla değerlendirilerek sentezlenmiştir.

Literatürde mukârebe fiillerini genel olarak ele alan pek çok çalışma bulunsa da, bu makale odağını sadece "كَدَ" fiili üzerine daraltarak, fiilin müsbet-menfi diyalektiği ve bu ayrımın tefsir

³ Ebü'l-İrfân Muhammed b.Alî es-Sabbân el-Mısrî, *Hâşiye 'alâ şerhi'l-üşmânî*, thk. Mahmûd b. Cemîl (Kahire, 1423), 1/380; Masum Taş, *Arap Dilinde Kade Fiilinin Kullanımı ve Anlamı*. *Artuklu Akademi* 8/1 (Haziran 2021), 131-156.

literatüründeki yansımaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Özellikle fiilin geçtiği 24 yerin tamamını belirli bir tipoloji üzerinden incelemesi, çalışmayı diğer genel nahiv araştırmalarından ayırmaktadır.

Yapılan incelemeler neticesinde, " كَد " fiilinin sadece bir zaman veya yaklaşma bildiren teknik bir kelime türü olmadığı, aksine kullanıldığı bağlama göre eylemin vuku bulma ihtimaline dair ince nüanslar taşıdığı sonucuna varılması beklenmektedir. Ayrıca, fiilin menfi kullanımındaki semantik belirsizliklerin, dilbilimsel veriler ışığında netleştirilmesi öngörülmektedir.

1. Arap Dilinde كَد Fiili

İbn Fâris (öl. 395/1004), İbn Manzûr (öl. 711/1311) ve Fîrûzâbâdî (öl. 817/1415) gibi klasik dil bilimciler, (ك، و، د) veya (د، ك، ي) harflerinden oluşan " كَد " fiilinin sözlükte iki anlama geldiğini belirtmişlerdir: "engellemek/olumsuzlaştırmak" ve "bir şeyin peşinden ciddi bir şekilde çaba harcamak". Bir yaklaşma (mukârabe) fiili olarak " كَد ", bir işin gerçekleşmesinin yaklaştığını ancak gerçekleşmediğini ifade eder. Dolayısıyla, sözlük (asıl) anlamı ile yaklaşma fiili olarak taşıdığı anlam arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü " كَد " fiili, yaklaşma fiili olarak her iki sözlük anlamı da içermektedir. Örneğin, كَد زَيْدٌ يَنْجَحُ (Zeyd neredeyse başarıyordu) cümlesinde " كَد " fiili, Zeyd'in başarmak için çaba harcadığını ve başarmaya yaklaştığını ancak başaramadığını ifade etmektedir. كَد زَيْدٌ لَا يَنْجَحُ (Zeyd neredeyse başaramıyordu) ifadesi de Zeyd başardı, ancak başarısızlığa çok yakındı. Bu nedenle, "كَد" fiili hem "engelleme/olumsuzlaştırma" hem de "çaba harcama" anlamlarını bir arada barındırmaktadır.⁴

Dilbilimcilere göre كَد fiili tam çekimli bir fiil değil, yarı çekimli bir fiildir. Zira Araçlar bu fiili, Kur'an-ı Kerim de ve tüm klasik Arapça

⁴ Ebü'l-Hhüseyn Ahhmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Enes Muhammed eş-Şâmî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1429), 5/145; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muht*, thk. Mektubu't-Tahkîki't-Turâsi fî Muesseseti'r-Risâle (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1426), 1/316.

metinlerde sadece geçmiş zaman ve şimdiki zaman formunda kullanmışlardır.⁵

Mukârebe fiillerin tamamı gibi کاد fiili de isim cümlesinin başında gelir ve özne ile yüklemi isimlik ve irab açısından değişikliğe uğratar. İsim cümlesinin öznesi, " کاد "nin ismi olarak merfu olurken, yüklem ise " کاد "nin haberi olarak mansub olur. Mukârebe fiillerinin haberi daima bir fiil cümlesi olur ve bu cümle bir muzari fiille başlar.⁶

2.Kur'an-ı Kerim'de (Kâde) Fiilinin Geçtiği Yerler

2.1. Kur'an'da (Kâde) Fiilinin Olumlu Hali

(کَادَ) kelimesi, Kur'an'da olumsuzluk içermeyen (müsbet) hâliyle on sekiz yerde geçmektedir. O ayetler de şunlardır:

1. ﴿يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ﴾

(Neredeyse şimşek gözlerini kör edecek!).⁷

2. ﴿قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّونِي وَكَادُوا يَفْتُلُونِي﴾

(Ey annemin oğlu! Bu topluluk beni güçsüz gördü ve neredeyse beni öldürüyorlardı).⁸

3. ﴿مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ قَرِيْقٍ مِّنْهُمْ﴾

(Onlardan bir grubun kalpleri neredeyse sapmaya yüz tuttuktan sonra (Allah onlara merhamet etti)).⁹

4. ﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُوكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لَتُنْفَرِي عَلَيْنَا عِزَّةً﴾

(Seni, sana vahyettiğimizden uzaklaştırıp başka bir şeyi bize isnat etmen için neredeyse saptıracaklardı.)¹⁰

⁵ Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Alî b. Sâlih el-Mekkûdî, *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Abdülhamid Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1425/2004), 67.

⁶ Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâ b. Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Kahire: Dârü't-Türâs, 1400/1980), 1/337-340.

⁷ *Kur'ân Yolu*, (Erişim 03 Mart 2025), el-Bakara 2/19.

⁸ A'râf 7/150.

⁹ Tevbe 9/117.

¹⁰ İsrâ 17/73.

﴿وَلَوْلَا أَنْ تَبَيَّنَّاكَ لَفَدُّ كِدَّتْ تَرَكْنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا﴾ 5.

*(Eğer seni sağlamlasaydıydık, neredeyse onlara birazcık meyledecektin.)*¹¹

﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفْرِؤُنَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا﴾ 6.

*(Seni o topraktan (Mekke'den) çıkarmak için neredeyse hızla sürükleyeceklerdi.)*¹²

﴿تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ﴾ 7.

*(Neredeyse bu sözden gökler parçalanacak!)*¹³

﴿إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا﴾ 8.

*(Kiyamet mutlaka gelecek; onu neredeyse gizleyeceğim (ama zamanı bellidir).)*¹⁴

﴿يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا﴾ 9.

*(Ayetlerimizi kendilerine okuyanlara neredeyse saldıracaklardı.)*¹⁵

﴿يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ﴾ 10.

*(Neredeyse (öylesine saf) yağı, ateş değmese bile ışık saçacak!)*¹⁶

﴿يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ﴾ 11.

*(Şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri kör edecek.)*¹⁷

﴿إِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا﴾ 12.

*(Neredeyse bizi ilahlarımızdan saptıracaktı; eğer onlara sabretmeseydik.)*¹⁸

¹¹ İsrâ 17/74.

¹² İsrâ 17/76.

¹³ Meryem 19/90.

¹⁴ Tâhâ 20/15.

¹⁵ Hac 22/72.

¹⁶ Nûr 24/35.

¹⁷ Nûr 24/43.

¹⁸ Furkân 25/42.

13. ﴿إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا﴾

*(Neredeyse (Musa'nın annesi) onu açığa vuracaktı; eğer kalbini sağlamlamıyorduk.)*¹⁹

14. ﴿قَالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدَتْ لَتُرْدِين﴾

*(Allah'a yemin ederim, neredeyse beni de helak edecektin!)*²⁰

15. ﴿تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ﴾

*(Neredeyse üstlerinden gökler çatlayacak!)*²¹

16. ﴿تَكَادُ تَمَيَّرُ مِنَ الْعَيْظِ﴾

*(Öfkeden neredeyse parçalanacak!)*²²

17. ﴿وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ﴾

*(İnkâr edenler, neredeyse gözleriyle seni devirecekler!)*²³

18. ﴿وَإِنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾

*(Allah'ın kulu, O'na yalvarmaya (namaza) kalkınca, neredeyse onun etrafında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi.)*²⁴

2.2. Kur'an'da "كاد" Fiilinin Olumsuz Hali

Kur'an'da (كَادَ) kelimesi, altı yerde olumsuz (منفي) hâliyle geçmektedir:

1. ﴿فَدَبَّحُوا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾

*(Onu (ineği en sonda) kestiler; neredeyse yapmayacaklardı.)*²⁵

2. ﴿فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾

¹⁹ Kasas 28/10.

²⁰ Sâffât 37/56.

²¹ Şûrâ 42/5.

²² Mülk 67/7.

²³ Kalem 68/51.

²⁴ Cin 72/19.

²⁵ el-Bakara 2/71.

(Bu topluluğa ne oluyor ki neredeyse hiçbir sözü anlamayacaklar?)²⁶

3. ﴿يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِغُهُ﴾

(Onu yudumlamaya çalışacak ama neredeyse içemeyecek.)²⁷

4. ﴿لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا﴾

(Neredeyse hiçbir sözü kavrayamazlar.)²⁸

5. ﴿ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرَاهَا﴾

(Birbiri üstüne karanlıklar. Öyle ki insan elini çıkarsa neredeyse elini dahi göremeyecek.)²⁹

6. ﴿أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ﴾

(Yoksa ben, hakir olan ve neredeyse konuşamayan şu adamdan daha üstün değil miyim?)³⁰

Yukarıdaki ayetler, “كَادَ” fiilinin müsbet kullanımının Kur’an’daki anlam alanını oldukça net biçimde gösterir. Bu çerçevede fiilin gerçekleşmesine son derece yaklaşıldığını, fakat henüz vuku bulmadığını ifade eder. Yani burada “yaklaşma, eşiğe gelme, ramak kalma” anlamı esastır.

Dil ve tefsir Âlimleri, olumlu كَادَ'nin haberini (yüklemine) olumsuzlaştığı konusunda hemfikirdir. Örneğin: كَادَ زَيْدٌ يَفْعَلُ (Zeyd neredeyse yapacaktı) ifadesi, "yapmaya yaklaştı ama yapmadı" anlamı taşır. Ancak olumsuz كَادَ'nin anlamı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Genel olarak ihtilaf olumsuz (كَادَ) formu hakkında olmuş ve bu konuda üç görüş bildirmişlerdir:

²⁶ Nisâ 4/78.

²⁷ İbrâhîm 14/17.

²⁸ Kehf 18/93.

²⁹ Nûr 24/40.

³⁰ Zuhruf 43/52.

3.Olumsuzluk Ekiyle Kullanılan "كاد" (Kâde) Fiili, Bazı Durumlarda Haberini (Kendisinden Sonra Gelen Fiili) İspat Eder, Bazı Durumlarda İse Olumsuz Kaldığını İfade Eder

Bu konuyla alakalı nahiv ve tefsir alimi Ferrâ (öl. 207/822) şu ayeti delil olarak göstermiştir: ﴿يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ﴾ (Onu yudumlar ama neredeyse içemez.)³¹ Ferrâ'ya göre burada "لا يُسِيغُهُ" (içemez) fiili gerçekleşmiş bir olumsuzluktur. Arapça'da لا يَكَادُ bazen gerçekleşen, bazen gerçekleşmeyen eylemler için kullanılır. Ferrâ bu ayette eylemin gerçekleştiğini "Burada eylemin gerçekleştiği açıktır" ifadesiyle vurgulamıştır.³²

Ünlü müfessir Taberî (öl. 310/923) de, bu ayetin tefsirinde şöyle der: "Araplar, لا يَكَادُ ifadesini hem gerçekleşen hem de gerçekleşmeyen eylemler için kullanır. Gerçekleşen eyleme örnek bu ayettir; ﴿يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ﴾ (Onu yudumlar ama neredeyse içemez.) çünkü Allah onu (azabı) onlar için bir içecek kılmıştır. Gerçekleşmeyen eyleme örnek ise şu ayettir: ﴿ظَلَمَاتٌ بَعْضُهُنَّ فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا﴾ (Birbiri üzerinde karanlıklar! Neredeyse elini çıkarsa onu göremeyecek.)³³ Elini çıkarsa neredeyse göremez. Çünkü burada gerçekten göremez.)³⁴ Bu bağlamda, olumsuz (كاد) bazı ayetlerde eylemin varlığını (إثبات) ifade eder: ﴿فَدَبَّحُوا بِهَا﴾ (Onu (ineği) kestiler; neredeyse yapmayacaklardı.)³⁵ Bazı ayetlerde ise eylemin yokluğunu (نفي) ifade eder: ﴿لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا﴾ (Neredeyse hiçbir sözü kavrayamazlar).³⁶

Konuyla alakalı Ezherî (öl. 370/980) İbnü'l-Enbârî'den (öl. 328/940) rivayet etmek suretiyle şöyle der: "Araplar, كَادَ أَفْعَلُ dediklerinde, "neredeyse yapacaktım ama yapmadım" anlamını

³¹ İbrâhîm 14/17.

³² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Aabdillâh el-Absî el-Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. İbrâhîm Şemseddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002). 2/7.

³³ Nûr 24/40.

³⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Mahmûd Şâkir, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1426/2005), 13/233.

³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/408.

³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/22.

kastederler. مَا كَادَ أَفْعَلُ ise, “neredeyse yapmayacaktım, ama yaptım” anlamına gelir. Bunun delili şu ayettir: فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ Yani, “İneği bulmakta zorlandıkları için gecikmeyle kestiler.” Ayrıca مَا كَادَ أَفْعَلُ bazen “yapmadım ve yaklaşmadım bile” anlamında da kullanılır.³⁷

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi dil ve tefsir âlimlerinden bazıları, olumsuzluk ekiyle kullanılan كَادَ (Kâde) fiil’ini hem gerçekleşen hem de gerçekleşmeyen eylemler için kullanmışlardır.

4.Olumsuzluk Ekiyle Kullanılan "كاد" (Kâde) Fiili, Haberini (Kendisinden Sonra Gelen Fiili) İspat Eder

Lügata dair ilk didaktik manzum eserin müellifi olan ve Kûfe dil mektebine mensup dil ve edebiyat âlimi İbn Fâris konuyu şöyle açıklamış: "كاد" kelimesi, yakınlık (قَرَب) anlamına gelir. Olumlu kullanıldığında (كَادَ يَفْعَلُ) eylem gerçekleşmez. Ancak olumsuzla birlikte kullanıldığında (مَا كَادَ يَفْعَلُ) eylem gerçekleşir. Örneğin: ﴿فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ "Onu kestiler; neredeyse yapmayacaklardı.Yani aslında yaptılar."³⁸ Tâcü'l-luğa adlı sözlüğün sahibi Cevherî (öl. 400/1009'dan önce) ise şu yorumu yapar: كاد kelimesi, eyleme yakınlığı ifade etmek için kullanılır. Olumlu hâli (كاد) eylemin olmadığını, olumsuzluğu (لا كاد) ise eylemin gerçekleştiğini gösterir."³⁹

Zemahşerî'nin *el-Mufasssal* adlı gramer kitabına yazdığı geniş şerhiyle tanınan Arap dili âlimi İbn Yaîş (öl. 643/1245) *Şerhu'l-Mufasssal*'da: "Müellif (Zemahşerî) (öl. 538/1144), şu ayeti: ﴿إِذَا أُخْرَجَ يَدُهُ﴾ (Neredeyse elini çıkarsa onu göremeyecek.)⁴⁰ "Görmeye yaklaşma ihtimalinin bile olmadığı" şeklinde yorumlar. Buna benzer bir

³⁷ Ebû Mansûr Muahemmed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, *Tehzîbü'l-bü'l-luğa*, thk. Riyâd Zekî Kâsım (Beyrut Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1422/2001), 4/3076-3077.

³⁸ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, 5/796.

³⁹ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, thk. Halîl Me'mûn Şihâ (Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007), 927.

⁴⁰ Nûr 24/40.

kullanım, Zürrumme'nin (öl. 117/735) şu beytinde görülür:
إِذَا غَيَّرَ الْمَجْرُ الْمُجَيِّنَ لَمْ يَكْدُ رَسِيسُ الْهَوَى مِنْ حُبِّ مَيَّةَ يَبْرُخُ

(Ayrılık sevenleri değiştirdiği zaman, Meyye'nin sevgisinden (kaynaklanan) aşkın kökleşmiş izi (yerinden) ayrılmaya yaklaşmaz bile.)⁴¹

İbn Yaîş şöyle devam eder: "Âlimler bu ayetin tefsirinde ihtilaf etmiştir. Bazıları anlama odaklanıp lafzı görmezden gelmiştir. Çünkü "kâde" kelimesinin anlamı "yaklaşmak"tır. Dolayısıyla ifadenin takdiri (anlamı): "Onu görmeye yaklaşmadı" şeklindedir. Bu, Zemahşeri'nin tercih ettiği görüştür. Onları bu yoruma yönlendiren şey, ayetteki ﴿ظُلُمَاتٌ﴾ "Üst üste katlanmış karanlıklar" ifadesinin içerdiği mübalağadır. Bazıları ise şöyle demiştir: Takdiri (anlamı): ﴿لَمْ يَرَهَا، وَلَمْ يَكْدُ﴾ "Onu görmedi ve neredeyse görüyordu" şeklindedir. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü eğer "kâde" kelimesi kendi asıl anlamında kullanılıyorsa, sözün başı ile sonu çelişir. Zira "Onu görmedi" ifadesi görmenin olmadığını bildirirken, "neredeyse görüyordu" ifadesi ise görmenin gerçekleştiğine delalet eder. Bu ikisi birbiriyle çelişir. Bazıları da şöyle demiştir: "Kâde" kelimesi burada ziyade (fazlalık) olup asıl anlam "Onu görmedi"dir. Kûfelilerin çoğu bu görüştedir."⁴²

İbn Yaîş kendi görüşünü şöyle açıklıyor: "Benim görüşüme göre ise anlam şudur: Kişi, onu görmek için çaba sarf ettikten ve göremeyeceğinden umudunu kestikten sonra görür. Bunu destekleyen delil, Câhiliye şairi Taebeta Şerran'ın (öl. 540 [?]) şu beytidir:

فَأَبْتُ إِلَى فَهْمٍ وَمَا كِدْتُ أَبْتَا

(Fehme kabilesine döndüm ve aslında dönmeye niyetim yoktu).⁴³ Buradaki anlam: "Neredeyse dönmüyordum" demektir. Tıpkı "سَلِمْتُ وَمَا كِدْتُ أَسْلَمُ" "Selamet buldum, neredeyse bulamıyordum" denmesi gibi. Görüyorsunuz ki burada asıl anlam, kişinin

⁴¹ Ebü'l-Hâris Zürrumame Gaylân b. Ukbe b. Ma'dî b. Amr el-Adevî el-Kinânî el-Kahtânî, *Divan*, (Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 43.

⁴² Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufassal*, (Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/383-385.

⁴³ Ebü Zühayr Sâbit b. Câbir (Amsel) b. Süfyan el-Fehmî - Teebeta Şerran, *Divan*, thk. Ali Zülfikar Şâkir (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1404/1983), 91.

Fehme kabilesine döndüğü, ancak bunun neredeyse dönmeyeceği bir durumdan sonra gerçekleştiğidir. Bunun sebebi, "kâde" kelimesinin haberde (cümlelerin sonunda) yakınlık anlamını ifade etmek için kullanılmasıdır. Tıpkı "kâne" kelimesinin haberde zaman anlamını ifade etmek için kullanılması gibi. Dolayısıyla "kâde" kelimesinden önce veya sonra olumsuzluk edatı geldiğinde, bu sadece haberin olumsuzlaştırılması içindir. Sanki şöyle demişsin gibi: أَخْرَجَ يَدَهُ يَكَادُ لَا يَرَاهَا إِذَا "Elini çıkardığında neredeyse onu göremiyor." Bu durumda, "kâde" kelimesi olumlu bir şekilde kullanıldığında, fiil gerçekleşmemiş olur. Ancak olumsuzluk edatıyla birlikte kullanıldığında, fiil gerçekleşmiş olur. Bu, kelimenin lafzî anlamının gereğidir ve bu şekilde anlaşılması gerekir. Bunun kesin delili ise Allah'ın şu ayetidir: ﴿فَدَبَّحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ "Onu (ineği) kestiler ve neredeyse kesmiyorlardı." Şüphesiz onlar kesme işlemini gerçekleştirdiler. Şair Zü'r-Rumme'nin şu sözüne gelince: إِذَا غَيَّرَ النَّأْيُ الْمُحِبِّينَ "Uzaklık sevenleri değiştirdiğinde..." Bazıları şöyle demiştir: Şair bu şiiri okuduğunda, kendisine itiraz edilmiş ve "Onun sevgisinden kurtuldun" denmiştir. Bunun üzerine şair, şiiri değiştirerek şöyle demiştir: لَمْ أَجِدْ رَسِيْسَ الْهَوَىٰ "Meyye'nin sevgisinin izini bulamadım." Râvilerin çoğu bu şekilde rivayet etmiştir. Eğer ilk rivayet doğru ise, bunun yorumu "kâde" kelimesinin ziyade (fazlalık) olarak kullanıldığı şeklindedir. Yani anlam: لَمْ يَبْرَحْ رَسِيْسُ الْهَوَىٰ مِنْ حُبِّ مَيَّةَ "Meyye'nin sevgisinin izi asla kaybolmadı" şeklindedir. Kûfelilerin çoğu bu görüştedir. Şair ise bir mezhebe bağlı kalmak zorunda değildir.⁴⁴

4.1. İbn Yaîş'in Yukarıda Zikredilen Sözlerine İlişkin Yorum ve Açıklamalar

İbn Yaîş, Zemahşerî'nin " كَادَ " (kâde) kelimesini "yaklaşma" anlamıyla yorumlayarak "يَرَاهَا يَكَادُ لَمْ" ifadesini "Neredeyse görmeyecekti" şeklinde anlamlandırmasına karşı çıkar. Zemahşerî, bu yaklaşımıyla âyetteki mübalağayı vurgulayan ﴿ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ﴾ (üst üste katlanmış karanlıklar) ifadesini desteklemektedir. Ancak İbn Yaîş, bu yorumun dilbilimsel tutarlılığını sorgular. Şöyle ki: "كَادَ" kelimesi genellikle "neredeyse, az kalsın" anlamında kullanılır ve

⁴⁴ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal*, 4/383-385.

fiilin gerçekleşmesine yaklaşıldığını gösterir. Örneğin, " كَادَ " (Neredeyse düşecekti) denildiğinde, düşme eylemi gerçekleşmemiş ancak ona çok yaklaşılmıştır.

Zemahşerî, âyetteki olumsuzluk edatı "لم" ile "كاد"nin birleşimini "yaklaşmayı bile başaramadı" şeklinde yorumlar. Fakat İbn Yaîş, bu durumda " لم يَرَاهَا " (onu görmedi) ile " لم يَكِدْ يَرَاهَا " (neredeyse görmeye yaklaşmadı) ifadelerinin çelişeceğini savunur. Zira " لم يَكِدْ " (neredeyse yapamadı) ifadesi, fiilin sonunda gerçekleştiğine işaret eder. Örneğin, «ذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ» âyetinde olduğu gibi: "Onu kestiler, ama neredeyse yapamayacaklardı." Burada kesme eylemi gerçekleşmiştir, ancak zorlukla yapılmıştır.

Kûfeli dilbilimcilerin çoğu, "كاد"nin bu bağlamda "tekit" (pekiştirme) veya "zait" (fazlalık) olduğunu ve asıl anlamın " لم يَرَاهَا " (onu görmedi) şeklinde olduğunu savunur. İbn Yaîş, bu görüşü şiirlerden örneklerle destekler: örneğin yukarıda geçen Teebbeta Şerran'ın şu beyti: (Fahm kabilesine döndüm, halbuki dönmeye niyetim yoktu.) Burada " وَمَا كِدْتُ آئِبًا " (dönmeyi düşünmemiştim) ifadesi, "neredeyse dönmeyecektim" anlamını taşır. Yani şair, sonunda dönmüştür ancak bu eylem büyük çaba ve ümitsizlik sonucu gerçekleşmiştir. Benzer şekilde, " سَلِمْتُ وَمَا كِدْتُ أُسَلَّمُ " (Kurtuldum, neredeyse kurtulamayacaktım) ifadesinde de " كَادَ ", eylemin zorlukla gerçekleştiğini vurgular.

İbn Yaîş, Zü'r-Rumme'nin şiirindeki " لَمْ يَكِدْ يَبْرُحْ " (neredeyse ayrılmadı) ifadesinin eleştirildiğini, hatta şairin bu ifadeyi " لَمْ أَجِدْ رَسِيصًا " (aşkın izini bulamadım) şeklinde değiştirdiğini aktarır. Bu, "كاد"nin bazen anlamı pekiştirmek için kullanıldığını gösterir. Şairlerin dil kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalmadığını, dolayısıyla "كاد"nin bazı durumlarda "zait" sayılabileceğini belirtir.

İbn Yaîş, " كَادَ "nin olumsuz cümlelerde لَمْ يَكُنْ gibi fiilin gerçekleştiğini, ancak büyük zorluk ve ısrarla olduğunu vurguladığını savunur. Ona göre "لَمْ يَكُنْ يَرَاهَا" âyetteki, "Onu neredeyse göremeyecekti (ama sonunda zorlukla gördü)" anlamına gelir. Bu yorum, âyet ve şiirlerdeki kullanımla uyumludur.⁴⁵

5.Olumsuzluk Ekiyle Kullanılan كَادَ (Kâde) Fiili, Kendisinden Sonra Gelen Fiilin Gerçekleşmediğini İfade Eder

Bu görüşe göre " كَادَ " fiilinin olumsuz kullanımı, eylemin tamamen reddedildiğini gösterir. Bu mezhebin taraftarları, benimsedikleri görüşün doğruluğunu, Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlerle kanıtlamışlardır.

Bu görüşte olan dil âlimi İbnü'l-Hâcib (öl. 646/1249) şöyle demiştir: "İnsanlar (كَادَ) kelimesi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, olumlu kullanıldığında olumsuz, olumsuz kullanıldığında ise olumlu anlam ifade ettiğini söylemişlerdir. Olumlu kullanımına delil olarak, يَخْرُجُ كَادَ "Zeyd neredeyse çıkıyordu" dediğinizde, çıkma fiilinin gerçekleşmediğini gösterir. Olumsuz kullanımına delil ise, مَا كَادَ زَيْدٌ يَفْعَلُ (Zeyd neredeyse yapmazdı) denildiğinde ise o fiilin yakınlığının nefyi anlaşılır.⁴⁶

Arapça dil ilimleri, kelâm ve mantık alimi, Radî el-Esterâbâdî (öl. 688/1289'dan sonra) كَادَ fiili, kendisinden sonra gelen fiilin gerçekleşmediğini ifade etmek için uzun bir tahlilde bulunur: "(كَادَ) fiiline nefiy geldiğinde, bazıları "kâde'nin nefyinin ispat, ispatının ise nefiy olduğunu, diğer fiillerin aksine böyle işlem gördüğünü söylemiştir. İspatının nefiy olduğu iddiasına gelince; eğer كَادَ زَيْدٌ "Zeyd neredeyse kalkıyordu" denilginde كَادَ ispat olunur, bu ispat aslında bir nefiy demek istiyorlarsa, bu açık bir hatadır. Bir şeyin ispatı nasıl onun nefiyine dönüşebilir? Bilakis "Zeyd neredeyse kalkıyordu"

⁴⁵ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 4/383.

⁴⁶ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbnü'l-Hâcib, *el-Îzâh fî Şerhi'l-Mufasssal li'z-Zemaşerî*, thk. Muhammed Osman (Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1432/2011), 473-474.

ifadesi, hiç şüphesiz kalkmaya yakınlığın ispatıdır. Eğer كاد'nin ispatının, haberinin içeriğinin nefyine delalet ettiğini kastediyorlarsa, bu doğrudur. Zira bir fiile yakınlık, ancak o fiilin henüz gerçekleşmemiş olmasıyla mümkündür. Çünkü eğer fiili gerçekleştirmiş olsaydın, fiilin içinde olurdun, ona yakın değil. Nefyinin ispat olduğu iddiasına gelince; eğer مَا كِدْتُ أَقُومُ (Neredeyse kalkmıyordum) ifadesinde كاد 'nin nefyi, o haberin içeriğinin (kalkmanın) ispatı anlamına gelir diyorlarsa, bu en fahiş hatadır. Bir şeyin nefyi nasıl onun ispatı olabilir? Aynı şekilde, eğer "haberinin içeriğindeki fiile yakınlığın nefyi, o fiilin ispatıdır" demek istiyorlarsa, bu daha da batıldır. Zira bir fiile yakınlığın nefyi, o fiilin nefyinden daha vurguludur. Mesela مَا قَرَّبْتُ مِنَ الصَّرْبِ "Dövmeye yaklaşmadım" demek, "dövmedim" demekten daha kesin bir nefiy ifade eder. Ancak مَا كَادَ زَيْدٌ يَخْرُجُ (Zeyd neredeyse çıkmıyordu) denildiğinde, çıkışın nefyine ve ona yakınlığın nefyine delalet eden bir karine varsa, bu karine sonradan çıkışın gerçekleştiğini gösterir. Bu durumda çıkışın ispatı, كاد 'nin lafzından değil, o karineden anlaşılır. Bir şeyin bir zamanda nefyi ile başka zamanda ispatı arasında çelişki yoktur. Çelişki, ancak aynı anda hem ispat hem nefyi olmasıdır. Dolayısıyla كاد 'nin nefyi, haberinin içeriğinin ispatını gerektirmez. Onu ispat eden, varsa o karinedir. Eğer böyle bir karine varsa, tıpkı ﴿فَدَبَّحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ (Onu kestiler ama neredeyse yapmayacaklardı) ayetinde olduğu gibi, كاد 'nin haberinin içeriğinin (kesme fiilinin) sonradan ispat edildiğini söyleriz. Yani "kesme işleminden önce ona yaklaşmadılar" demektir. Bu, onların daha önceki inatçı tutumlarına işaret eder: ﴿أَتَنْخِذُنَا هُزُؤًا... اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يُبَيِّنُ لَنَا مَا هِيَ﴾ (Bizi alaya mı alıyorsun?... Rabbine sor, bize onun ne olduğunu açıklasın... Renginin ne olduğunu söylesin...)⁴⁷ Bu inatçılık, fiili yapmamaya ve ona yaklaşmamaya işarettir. Eğer مَاتَ زَيْدٌ وَمَا كَادَ يُسَافِرُ "Zeyd öldü ve neredeyse seyahat etmiyordu" gibi bir karine yoksa, كاد 'nin haberinin içeriği (seyahat) hem kendisinin hem de yakınlığın nefyi üzere kalır. Çünkü ﴿إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرَاهَا﴾ (Elini çıkarsa neredeyse göremez.) Bu

⁴⁷ el-Bakara 2/67-71.

ayetteki *لَمْ يَكُنْ يَرَاهَا* ifadesi, eylemin gerçekleşmesinin neredeyse imkânsız olduğunu vurgular. Bu, *كاد*'nin olumsuz kullanımının mutlak bir inkâr değil, aşırı zorluğu ifade ettiğini gösterir."⁴⁸

Aynı şekilde dil ve tefsir alimi Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344) konuya şu şekilde yaklaşmıştır: ﴿وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ (Neredeyse yapmayacaklardı) ifadesinde, boğazlama eylemi "fiil" ile kinayeli bir şekilde ifade edilmiştir; çünkü fiil, her türlü eylemi kinayeli olarak ifade etmek için kullanılır. (*كاد*) fiili, müsbet (olumlu) kullanıldığında yaklaşma anlamı taşır. Örneğin, *كَادَ زَيْدٌ يَفُومُ* "Zeyd neredeyse kalkıyordu" dediğinde, bu, Zeyd'in kalkmaya yaklaştığını ancak henüz kalkmadığını ifade eder. Eğer *مَا كَادَ زَيْدٌ يَفُومُ* "Zeyd neredeyse kalkmadı" dersen, bu, yaklaşmanın olmadığını ifade eder. Dolayısıyla bu fiil, diğer fiiller gibi hem olumlu hem de olumsuz kullanımlarda benzer kurallara tabidir. Bazıları, bu fiilin olumlu kullanıldığında haberin olumsuzlaştığını, olumsuz kullanıldığında ise haberin olumlu olduğunu savunmuşlardır. Bu görüşe, *فَدَبَّحُوا* (Onu boğazladılar) ayetini delil getirmişlerdir. Ancak doğru olan birinci görüştür. Ayete gelince, burada yaklaşmanın olumsuzlaşması ile boğazlama eylemi arasında zaman farkı vardır. Yani anlam şudur: *وَمَا قَارُوا دَبَّحَهَا قَبْلَ ذَلِكَ* "Onlar daha önce boğazlamaya yaklaşmadılar", yani boğazlama eylemi, yaklaşmanın olumsuzlaşmasından sonra gerçekleşmiştir. Bu, onların boğazlama işini zorlaştırdıklarını, ancak daha sonra boğazladıklarını ifade eder. Onların neredeyse boğazlamayacak olmalarının sebebi, ya hayvanın pahalı olması, ya katilin rezil olma korkusu, ya da peygamberlere karşı gösterdikleri inatçılık ve itaatsizliktir, ki bu onların bilinen özelliklerindedir."⁴⁹

Müfessir Beyzâvî (öl. 685/1286) konuya şöyle değinmiştir: "(*كاد*) yakınlık bildiren fiillerden olup, bir olayın gerçekleşmesine yaklaşıldığını ifade etmek için kullanılır. Eğer bu fiil olumsuzluk ekiyle kullanılırsa, bazıları bunun mutlak olarak olumlu anlam taşıdığını

⁴⁸ Necmü'l-Eimme Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî el-Garavî es-Semnâkî (es-Semnâî) Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, thk. Emîl Bedî' Ya'küb (Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, 1428/2007), 4/223-225.

⁴⁹ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423/2002), 1/375.

söylerken, bazıları da geçmiş zaman anlamına geldiğini söyler. Doğru olan ise, bu fiilin diğer fiiller gibi olduğudur. ﴿وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ (Neredeyse yapmayacaklardı) ifadesi ile ﴿فَدَبَّحُوهَا﴾ (Onu kestiler) ifadesi arasında bir çelişki yoktur, çünkü bu iki ifade farklı zamanlara işaret eder. Anlam şudur: Onlar, yapmaya yaklaşmadılar, ta ki soruları bitip bahaneleri tükenene kadar. Sonunda, adeta zorlanmış ve mecbur kalmış halde yaptılar.”⁵⁰

Zerkeşî (öl. 794/1392) şöyle demiştir: “Eğer olumsuz ise, bu durum açıktır; çünkü bir fiilin yakınlığı ortadan kalktığında, aklen o fiilin gerçekleşmemiş olması gerekir. Buna delil olarak Allah'ın şu ayetini gösterebiliriz: ﴿إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكْذِبْهَا﴾ (Elini çıkardığında neredeyse onu göremiyordu.) Bu ifade, ﴿لَمْ يَرَهَا﴾ (Onu görmedi) demekten daha etkili bir anlatımdır... Allah'ın şu ayetine gelince: ﴿فَدَبَّحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ (Onu boğazladılar, ama neredeyse yapmayacaklardı.) Burada fiil onlar için ispatlanmış olmakla birlikte, ﴿فَدَبَّحُوهَا﴾ ifadesiyle fiil olumsuz kılınmıştır. Bunun yorumu ise, onların ilk durumlarının anlatılmasıdır. Çünkü onlar başlangıçta, Allah'ın onlar hakkında belirttiği inatçılıklarından dolayı, onu boğazlamaktan uzak duruyorlardı. Fiilin gerçekleştiğini ise başka bir delilden, yani ﴿فَدَبَّحُوهَا﴾ ifadesinden anlıyoruz... Buradaki anlam şudur: Onlar daha önce boğazlama fiilini neredeyse yapmayacaklardı.”⁵¹

Süyûtî'nin (öl. 911/1505) görüşü de buna benzerdir: Süyûtî şöyle demiştir: ﴿كَادَ يَفْعَلُ﴾ (Neredeyse yapardı) ifadesinin anlamı: Eyleme yaklaştı ama yapmadı. ﴿مَا كَادَ يَفْعَلُ﴾ (Neredeyse yapmadı) ifadesinin anlamı: Eyleme yaklaşmadı, dolayısıyla yapmadı. ﴿فَدَبَّحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ ayetine gelince, bu onların ilk durumlarını haber vermektedir. Çünkü onlar başlangıçta onu kesmekten uzak duruyorlardı. Fiilin gerçekleştiği

⁵⁰ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, ts.), 1/87.

⁵¹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl (Beyrut, ts.), 779.

ise başka bir delilden anlaşılmaktadır, o da فَدَبَّحُوهَا (onu kestiler) ifadesidir.”⁵²

Arap dili ve mantık âlimi Üşmûnî (öl. 918/1513) de şöyle bir yorumda bulunmuştur: “Eğer birisi, كَادَ زَيْدٌ يَبْكِي (Zeyd neredeyse ağlayacaktı) derse, bunun anlamı Zeyd'in ağlamaya yaklaştığıdır. Yani ağlamaya yaklaşma durumu sabittir, ancak ağlamanın kendisi gerçekleşmemiştir. Eğer, لَمْ يَكْدُ يَبْكِي (Zeyd neredeyse ağlamadı) denirse, bunun anlamı ağlamaya yaklaşmadığıdır. Yani ağlamaya yaklaşma durumu yoktur ve ağlamanın kendisi de, yaklaşma durumunun olduğu duruma göre daha uzak bir şekilde gerçekleşmemiştir.”⁵³

Semîn el-Halebî (öl. 756/1355), Bakara suresi'nin 20. ayetini açıklarken şöyle demiştir: “Şunu bil ki, eğer bir haber (yüklem) ispat edilmiş gibi görünse bile, anlam olarak olumsuzdur; çünkü bu, bir şeye yaklaşmayı ifade eder. Örneğin, كَادَ زَيْدٌ يَفْعَلُ “Neredeyse Zeyd yapacaktı” dediğinde, anlam şudur: Zeyd o işi yapmaya yaklaştı, ancak onu gerçekleştirmedi. Eğer bu ifade olumsuz hale gelirse, haberin olumsuz olması daha da evladır; çünkü eğer bir fiile yaklaşma ortadan kalkarsa, filin kendisinin ortadan kalkması daha önceliklidir. Bu nedenle, Allah'ın لَمْ يَكْدُ يَرَاهَا (Neredeyse onu görmüyordu) sözü, لَمْ يَرَاهَا “Onu görmedi” denmesinden daha etkilidir. Çünkü bu ifade, kişinin görmeye bile yaklaşmadığını, dolayısıyla onu nasıl görebileceğini vurgular. Dilcilerden İbn Cinnî (öl. 392/1002), Ebü'l-Bekâ el-Kefevî (öl. 1095/1684) ve İbn Atıyye el-Endelüsî (öl. 541/1147) gibi âlimler, bu kelimenin nefyinin (olumsuzluğunun) ispat, ispatının ise nefy olduğunu iddia etmişlerdir. Hatta bazıları bununla ilgili bir bilmece bile söylemiştir:

أَنْحَوِي هَذَا الْعَصْرَ مَا هِيَ لَفْظُهُ جَرَتْ فِي لِسَانِي جُرْهُمٍ وَتَمُودُ
إِذَا نُفِيَتْ -وَاللَّهُ أَعْلَمُ- أَثْبِتَتْ، وَإِنْ أَثْبِتَتْ قَامَتْ مَقَامَ جُحُودِ

(Bu çağın nahivcileri! Bu kelime nedir ki, Cürhüm ve Semûd'un dillerinde geçmiştir?)

⁵² Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-şâfiî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâlim (Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 257.

⁵³ Sabbân, *Hâşiye 'alâ şerhi'l-üşmûnî*, 1/420.

Eğer nefyedilirse (olumsuzlaşır), -Allah daha iyi bilir- ispat edilir,

ve eğer ispat edilirse, inkâr yerine geçer.)⁵⁴

Zebîdî (öl. 1205/1791) *Tâcü'l-'arûs'*'da konuya şöyle değinmiştir: كَادَ يَفْعَلُ "neredeysel yapacaktı" ifadesinin anlamı, fiile yaklaştı ama onu gerçekleştirmedi demektir. مَا كَادَ يَفْعَلُ "neredeysel yapmayacaktı" ise, fiile yaklaştı, dolayısıyla onu yapması söz konusu bile değil demektir. Bu durumda, yaklaşmanın olumsuzlaşması, fiilin de olumsuzlaşmasını gerektirir. ﴿فَدَبَّحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ (sonunda onu kestiler, neredeysel yapmayacaklardı) ayeti ise, onların başlangıçtaki durumlarını haber vermektedir; çünkü onlar başlangıçta sığırı kesmekten uzak duruyorlardı. Fiilin gerçekleştiği ise, başka bir delilden, yani فَدَبَّحُوهَا (sonunda onu kestiler) ifadesinden anlaşılmaktadır.⁵⁵

5.1.Konuyla Alakalı Birkaç Ayet ve Müfessirlerin Görüşleri

a) ﴿لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾ (Neredeysel hiçbir sözü anlamıyorlar)

Müfessirler ayetin olumsuzluk anlamı taşıdığı konusunda ittifak etmişlerdir. Vâhidî (öl. 468/1076): Bu ayet, onların Kur'an'ı ve tevilini anlamadıklarını, dolayısıyla iman etmediklerini ve iyilik ve kötülüğün Allah'tan olduğunu bilmediklerini ifade eder.⁵⁶ İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201) ayet, "Kur'an'ı anlamıyorlar, bu yüzden ona iman etmiyorlar ve her şeyin Allah'tan olduğunu bilmiyorlar" anlamına gelir.⁵⁷ Ebû Hayyân: Allah, onların anlama yeteneklerinin zayıflığını vurgulamak

⁵⁴ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim) el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Herrât (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1424/2003), 1/176-177.

⁵⁵ Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min Cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdülmun'im Halîl İbrâhim-Kerîm Seyyid Muhammed Mahmûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006), 9/67.

⁵⁶ Ebü'l-Hasen Ali b. Aahmed b. Muhammed en-Nisâbüri, *el-Vasît fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 2/83.

⁵⁷ Ebü'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, thk. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 2/83.

için “neredeysen anlamıyorlar” ifadesini kullanmıştır. Bu, “anlamıyorlar” ifadesinden daha güçlüdür.⁵⁸ Cemâleddin el-Kâsımî (öl. 1866-1914): Bu ayet, onların cahilliğini eleştirmek, durumlarını kötülemek ve aşırı bilgisizliklerine şaşırarak için kullanılmıştır. Eğer bir şey anlasalardı, öğütlerden yola çıkarak Allah'ın her şeyin sahibi olduğunu anlardı.⁵⁹ Müfessirler, ayetteki ifadenin nefiy (olumsuzluk) anlamı taşıdığı konusunda ittifak etmiştir. “كَادَ / يَكَادُ” kalıbı burada hakiki bir yaklaşmayı değil, anlamının neredeyse tamamen yokluğunu ifade eden belâgatlı bir üslup olarak kullanılmıştır. “لَا يَكَادُونَ” anlamı, onların anlama kabiliyetinin son derece zayıf olduğunu vurgulamak için tercih edilmiştir; bu kullanım, doğrudan “anlamıyorlar” demekten daha güçlü ve kınayıcıdır. Ayet, bu dilsel yapı ile onların cehaletini, idrak eksikliğini ve bunun iman etmeyişlerine yol açtığını ortaya koymaktadır.

b) ﴿يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِغُهُ﴾(Onu yudumlar, ama neredeyse içemez)

Taberî, bu ayeti şöyle açıklar: **يَتَجَرَّعُهُ** (Onu yudumlar): Şiddetli susuzluktan dolayı içmeye çalışır. **﴿وَلَا يَكَادُ يُسِغُهُ﴾** (Neredeyse içemez): İçmeye yaklaşır, ancak içemez. Araplar, لا يَكَادُ ifadesini hem yapılan hem de yapılmayan eylemler için kullanır. Bu ayette, eylem yapılmıştır çünkü Allah onlar için bu içeceği hazırlamıştır. Taberî, bu yorumunu Hz. Peygamber (s.a.v.) rivayet edilen bir hadisle destekler: Ebû Ümâme'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ayeti açıklarken şöyle demiştir: “Bu içeceği içtiklerinde, bağırsakları parçalanır ve arkadan çıkar. Allah şöyle buyurur: ﴿وَسُقُوا مَاءَ حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ (Onlara kaynar su içirilir, bağırsaklarını parçalar.)⁶⁰ ve ﴿وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي﴾ (Eğer yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri yakacak bir su le yardım edilir. Ne kötü bir içecek ve ne kötü bir dinlenme yeri!)⁶¹ ⁶²

⁵⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, 3/427.

⁵⁹ Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 3/230.

⁶⁰ Muhammed 47/15.

⁶¹ Kehf 18/29.

⁶² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/254.

Ayetle ilgili diğer müfessirlerin görüşleri: Vâhidî: وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ ifadesi, onların bu içeceği yudum yudum içtiklerini, ancak bir defada içemediklerini belirtir. Çünkü içecek çok acıdır ve içmekten nefret ederler.⁶³ Kurtubî (öl. 671/1273): يَتَجَرَّعُهُ (yudumlar) ve يُسِيغُهُ (içebilir) ifadeleri, içeceğin boğazdan kolayca geçmediğini gösterir. يَكَادُ (neredeyse) kelimesi, içmenin çok zor ve yavaş olduğunu vurgular.⁶⁴

Bazı dilciler; Taberî ve onu takip eden müfessirlerin bu ayeti yorumlayışları isabetli değildir. Zira يُسَوِّغُ / سَاغ fiili Arap dilinde, bir içeceğin boğazdan kolayca geçmesi ve içen kişi tarafından rahatlıkla kabul edilmesi anlamına gelir. Bu kökten türeyen سَائِعٌ kelimesi ise, Allah'ın kullarına lütfettiği nimetleri nitelemek için kullanılır. Nitekim Nahl Suresi 66. ayette şöyle buyrulmuştur: ﴿لَبَنًا خَالِصًا سَائِعًا لِلشَّارِبِينَ﴾ (...içenlere lezzet veren, saf ve içimi kolay bir süt...)⁶⁵ Yine Fâtır Suresi 12. ayette: ﴿هُذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِعٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ﴾ (Bu tatlı, susuzluğu gideren ve içimi kolaydır; şu ise tuzlu ve acıdır.)⁶⁶

Her iki ayette de سَائِعٌ kelimesi, nimetin kolaylıkla içilebilmesini ve içene ferahlık vermesini ifade etmektedir. Konumuz olan ayete döndüğümüzde ise Allah Teâlâ, وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ ifadesini kullanmıştır. Bu ifade, içmenin sadece zor olduğunu değil, neredeyse imkânsız hâle geldiğini göstermektedir. Eğer ayette وَلَا يَكَادُ يَتَجَرَّعُهُ "neredeyse yudumlayamaz" ya da وَلَا يَكَادُ يَشْرِبُهُ "neredeyse içemez" denilmiş olsaydı, anlam daha farklı ve daha hafif olurdu. Ancak يُسِيغُهُ fiilinin seçilmesi, söz konusu içeceğin boğazdan geçmesinin dahi neredeyse mümkün olmadığını güçlü bir biçimde vurgulamaktadır.⁶⁷

⁶³ Vâhidî, *el-Vasît*, 3/27.

⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b.Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Hâmid Ahmed et-Tâhir (Kahire: Dâru'l-İlm el-Cedîd, 1431/2010), 9/254.

⁶⁵ en-Nahl 16/66.

⁶⁶ Fâtır 35/12.

⁶⁷ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, 422.

Zemahşerî de ayeti şöyle yorumlamıştır: وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ (neredeysel içemez) ifadesindeki كَاد, mübalağa (abartı) için kullanılmıştır. Yani, içmeye yaklaşamaz, dolayısıyla içmesi mümkün değildir” anlamı taşır. Bu, Nur Suresi 4. ayetteki لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا (neredeysel göremez) ifadesine benzer; her ikisi de eylemin tamamen reddedildiğini gösterir.⁶⁸

el-Halebî de: وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ ifadesi, “içmeye yakın bile olmadıklarını, dolayısıyla içmenin gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu” anlatır.⁶⁹

Bu ayetteki وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ ifadesi, Arapça açısından sıradan bir “içememe” durumu değil, eylemin neredeyse tamamen imkânsızlığını ifade eden güçlü bir dilsel yapıdır. يُسَوِّغُ / سَاغ fiili, bir içeceğin boğazdan kolayca geçmesini ve içenin onu rahatça kabul etmesini ifade ederken; bunun كَادُ ile nefyedilmesi, içeceğin boğazdan geçmeye yaklaşmadığını gösterir. Bu nedenle anlam, “zor içmek” değil, içmenin fiilen gerçekleşmemesi yönündedir.

Taberî ve onu takip edenlerin, لَا يَكَادُ yapısını “eylemin gerçekleştiği” şeklinde yorumlamaları, fiilin asli anlamıyla örtüşmemektedir. Zemahşerî ve el-Halebî’nin de işaret ettiği üzere, buradaki كَاد mübalağa ve belâgat amacıyla kullanılmıştır ve Nur 24/40’taki لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا örneğinde olduğu gibi, eylemin tamamen reddini ifade eder. Dolayısıyla ayet, içeceğin yudumlanmasının değil, boğazdan geçmesinin dahi neredeyse mümkün olmadığını vurgulayan güçlü bir dilsel tasvirdir.

c) ﴿لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا﴾ (Neredeyse hiçbir sözü anlamazlar)

Ayetle ilgili Vâhidî: Bu kavim, sadece kendi dillerini bildikleri için başka dillerdeki sözleri anlamazlar. İbn Abbas’a göre, “Ne başkalarının dilini anlarlar, ne de kendi dilleri başkaları tarafından

⁶⁸ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki ğavâmizi’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vil*, thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhin (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003), 2/525.

⁶⁹ Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, 7/81.

anlaşılır.”⁷⁰ İbnü'l-Cevzî'de: “Müfessirler, bu durumun sebebini “farklı dil konuşmaları” olarak belirtmişlerdir. Zülkarneyn ile iletişimleri, tercümanlar aracılığıyla sağlanmış”⁷¹ şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Zemahşerî: “ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ifadesi, “dillerinin tamamen yabancı ve anlaşılmaz olması” nedeniyle sözü işaretler veya tercüme yoluyla zorlukla anladıklarını gösterir. Zemahşerî, bu iletişimin “dilsizlerin anlaşma çabasına benzediğini” vurgular.”⁷²

İbn Atıyye: Ayet, bu kavmin “dilsel izolasyonunu” tasvir eder. Ancak Zülkarneyn, tercümanlar vasıtasıyla onlarla iletişim kurmayı başarmıştır.”⁷³

Ebû Hayyân, الْمَقَارِبَةِ نَفِي (yakınlığın reddi) ifadesinin, anlama yeteneklerinin tamamen eksikliğini vurguladığını belirtir. Ancak Zemahşerî, şu sözyle onların anlama kabiliyetlerinin olmadığını vurgulamıştır: “Yani, dinleyen onların sözlerini anlamaz ve onlar da açıklayamaz; çünkü dilleri yabancı ve bilinmeyen bir dildir.”⁷⁴ Kurtubî ise şöyle demiştir: “Yani, başkalarının sözlerini anlamazlar... Ne kendileri başkalarını anlar ne de başkaları onları anlar.”⁷⁵

Kefevî ise şöyle açıklar: “ (كَادَ) yaklaşma fiillerinden biridir ve bir haberin gerçekleşmesine yakınlığı ifade eder. Ona bağlanan fiil sınırlandırılmıştır. Üzerine gelen olumsuzluk, bazen sınırlamadan önce kabul edilir ve bu durumda 'emek verdiği halde gerçekleştirememe' anlamı kazanır. Bazen de sınırlamadan sonra gelir ve fiilin gerçekleşmesinden tamamen uzak olduğunu gösterir. Nitekim Allah'ın şu ayetinde olduğu gibi: ﴿ يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا لَا ﴾ (Neredeyse hiç söz anlamazlar)... كَادَ يَفْعَلُ (neredeyse yapacaktı) ifadesi, fiile yaklaştığını

⁷⁰ Vâhidî, *el-Vasît*, 3/166.

⁷¹ Ebü'l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 5/140.

⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/217.

⁷³ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), 3/541.

⁷⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, 6/202-203.

⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/45.

ama tamamlamadığını gösterir. مَا كَادَ يَفْعَلُ (neredeyse yapmadı) ise fiilin gerçekleşmesine yaklaşmadığını, dolayısıyla yapmadığını vurgular." ⁷⁶

Ayetin merkezindeki لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ifadesi, Arapça'da نَفْيِ الْمَقَارَبَةِ üslubuyla, anlama fiilinin neredeyse tamamen yokluğunu ifade eder. Müfessirlerin çoğu bu durumu dilsel yabancılık ve iletişim kopukluğu ile açıklamıştır: Kavim yalnızca kendi dillerini bilmekte, ne başkalarının sözünü anlayabilmekte ne de kendi sözlerini başkalarına anlatabilmektedir. Bu nedenle iletişim ancak işaret, tercüman veya zorlukla yapılan tercüme yoluyla mümkündür.

Zemahşerî ve Ebû Hayyân'a göre ifade, anlamaya yaklaşamama hâlini belâgatlı biçimde vurgular; Kurtubî ve İbn Atıyye ise bunun karşılıklı anlaşılabilirlik durumunu tasvir ettiğini belirtir. Kefevî'nin dil tahliline göre, كَادَ fiilinin olumsuzlukla kullanılması, fiilin gerçekleşmesine yaklaşmadığını, dolayısıyla anlamamanın fiilen vuku bulmadığını gösterir. Böylece ayet, bu kavmin dilsel izolasyonunu ve idrak kopukluğunu güçlü bir dil yapısıyla ortaya koymaktadır.

d) ﴿ظَلَمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدُهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا﴾ (Üst üste katlanmış karanlıklar içinde... Elini çıkardığında neredeyse onu göremez)

Ayet hakkında el-Ferrâ şöyle demiştir: “ (كَادَ) fiiline olumsuzluk eklendiğinde, fiilin gerçekleşmediği anlaşılır. Mesela, مَا أَتَيْتُهُ وَلَا كِدْتُ “Ona gitmedim ve neredeyse gitmeye bile kalkmadım” denir. Nur Suresi'ndeki ayette de لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا “neredeyse göremez” ifadesi, bizce (Allah en iyi bilendir) onu hiç göremeyeceği anlamındadır. Bazı fakihler de bunu böyle yorumlamıştır; çünkü bu derece yoğun olmayan karanlıklarda bile el görünmezken, kat kat karanlıklarda nasıl görürsün?”⁷⁷

Zecâc (öl. 311/923) ise şu yorumu yapar: ﴿إِذَا أَخْرَجَ يَدُهُ لَمْ يَكَدْ﴾ (Elini çıkardığında neredeyse onu göremez) ifadesi, “onu görmedi ve neredeyse görmeye bile yaklaşmadı” demektir. Bazıları, “şiddetli karanlık nedeniyle göremese de uzaktan görebilir” demişse de, ilk görüş

⁷⁶ Kefevî, *el-Külliyât*, 631.

⁷⁷ Ferrâ', *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/7.

ifadesi ise, Mûsâ'nın konuşmakta zorlandığını, kekeme olduğunu iddia etmek içindir. Fakat bu tamamen bir iftiradır. Firavun, inatçı bir kâfir gözüyle Mûsâ'ya bakmıştır... "Zelil" diyerek Mûsâ'yı aşağılamış, oysa asıl zelil ve değersiz olan kendisidir. Mûsâ ise şerefli, doğru sözlü ve hidayet üzeredir. Firavun, halkının cahilliğinden faydalanarak bu yalanı yaymıştır"⁸⁴ şeklinde yorumlayarak كَادُ fiilinin olumsuz ekiyle beraber fiilin gerçekleşmediğini vurgulamıştır.

Ayette geçen وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ifadesi، نفي المقاربة üslubuyla، "açıklama fiilinin gerçekleşmediği" anlamını taşır. İbnü'l-Cevzî, bu ifadenin Mûsâ'nın geçmişteki dilindeki tutukluğa gönderme olduğunu, ancak bu kusurun ilâhî dua kabulüyle giderildiğini belirtir; dolayısıyla Firavun'un bu sözü, ortadan kalkmış bir durumu yüzüne vurma teşebbüsüdür. Ebû Hayyân ve İbn Kesîr'e göre ise ifade, Firavun'un iftira ve küçümseme amacıyla kullandığı bir söz olup, dilsel ve fiilî gerçeklikle örtüşmez.

Dil açısından لا يَكَادُ yapısı، fiilin yaklaşılmadığını ve fiilen vuku bulmadığını gösterir. Bu bağlamda ayet، Mûsâ'nın açıklama yapamadığını değil، Firavun'un iddiasının asılsızlığını ve söz konusu nitelenin belâgat açısından reddedildiğini ortaya koyar. Nitekim peygamberlerin fasih ve belîğ olmaları، bu olumsuzlamanın hakikate değil، inkârcının söylemine ait olduğunu gösterir.

6."Kâde" Fiilinden Önce Veya Sonra Olumsuzluk Edatının Gelmesi

Konuyla alakalı müfessir ve dilcilerin görüşleri şu şekildedir: Râgıb el-İsfahânî (öl. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) şöyle der: "كَادُ fiili، bir eyleme yaklaşmayı ifade eder. Olumsuzluk edatı önce de gelse sonra da gelse anlam değişmez."⁸⁵ Daha önce de geçtiği gibi İbn Yaîş'in görüşü de bu yöndeydi: "Olumsuzluk، كَادُ fiilinden önce veya sonra geldiğinde anlam değişmez. "Neredeyse göremiyor" demek gibidir."⁸⁶

⁸⁴ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr، *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*، thk. Hânî el-Hâc (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye، ts.)، 7/176-178.

⁸⁵ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî، *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân (el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân)*، thk. Heysem et-Taîmî (Beyrut Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî، 1428/2007) ، 462.

⁸⁶ İbn Yaîş، *Şerhu'l-mufassal*، 4/383-385.

Dil ve nahiv açısından كاد fiili, "yaklaşma" (قُرْب) anlamı taşır ve bu hususta dilciler arasında görüş birliği vardır. Ancak olumsuzluk edatının كاد'dan önce ya da sonra gelmesi, anlam bakımından aynı sonucu doğurmaz. Bu iki kullanım arasında hüküm ve vurgu farkı bulunmaktadır. Olumsuzluk edatı كاد'dan önce geldiğinde (ما كاد) olumsuzluk كاد fiilinin kendisine yönelir. Bu durumda, fiile yaklaşma bile gerçekleşmemiştir; anlam bakımından bu, daha güçlü bir nefy ifade eder.

Örnek: كَادَ زَيْدٌ يَنْجَحُ → Zeyd'in başarıya yaklaşması dahi inkâr edilir. Olumsuzluk edatı كاد'dan sonra geldiğinde (كاد لا) olumsuzluk asıl fiile etki eder; كاد ise olumlu kalır. Bu kullanım, fiilin gerçekleştiğini, ancak gerçekleşmemeye çok yaklaşıldığını ifade eder. Örnek: كَادَ زَيْدٌ لَا يَنْجَحُ → Zeyd başardı, fakat başarısızlığa çok yakındı. Olumsuzluk bulunmayan kullanımda ise: كَادَ زَيْدٌ يَنْجَحُ → Başarıya yaklaştı, fakat fiil gerçekleşmedi. Buna göre: مَا كَادَ الْأَمْرُ يَتِمُّ İşin tamamlanmasına yaklaşılmaması dahi söz konusu değildir. كَادَ الْأَمْرُ يَتِمُّ İş tamamlanmaya yakındı, fakat tamamlanmadı. كَادَ الْأَمْرُ لَا يَتِمُّ : İş tamamlandı; ancak tamamlanmamasına çok yaklaşıldı.

Sonuç olarak, olumsuzluk edatının konumu, كاد fiilinin anlamını ve hükmünü doğrudan etkiler. Bu nedenle, olumsuzluğun كاد'dan önce veya sonra gelmesinin aynı anlamı verdiğini söylemek, Arap dilinin incelikleriyle örtüşmemektedir.

SONUÇ

Arap dilinde "كاد" (kâde) fiili, bir eylemin gerçekleşmeye son derece yaklaştığını ifade eden mukârebe fiillerinden biridir. Bu fiilin anlamı, olumlu ve olumsuz kullanımlarına göre farklı nüanslar kazanır. Olumlu kullanımda "كاد", eylemin gerçekleşmenin eşiğine geldiğini, fakat nihai olarak gerçekleşmediğini ima eder. Buna karşılık olumsuz kullanımda (ما كاد vb.) anlam, dilciler arasında tartışmalı olup bağlama göre değişkenlik gösterir. Bazı âlimlere göre olumsuz "كاد" hem

gerçekleşme hem de gerçekleşmeme ihtimalini barındırırken, diğer bir görüş bunun eylemin fiilen gerçekleştiğini ifade ettiğini savunur. Bir başka yaklaşıma göre ise olumsuz yapı, eylemin hiç gerçekleşmediğini özellikle vurgular.

Kur'ân-ı Kerîm'de “ك” fiilinin kullanımları da bu anlam çeşitliliğini destekler niteliktedir. Olumlu kullanımlarda fiil, eylemin gerçekleşmeye çok yaklaştığını ancak sonuçlanmadığını ortaya koyarken; olumsuz kullanımlarda bağlama bağlı olarak eylemin son derece güç gerçekleştiği ya da neredeyse imkânsız olduğu anlamını yansıtır. Bu durum, fiilin tek başına sabit bir anlam taşımadığını, aksine siyak ve sibak (bağlam) içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

Sonuç olarak “ك” fiili, Arap dilinin anlam inceliklerini ve ifade gücünü yansıtan önemli fiillerden biridir. Bu fiilin olumlu kullanımı genellikle gerçekleşmemiş fakat gerçekleşmeye çok yaklaşmış eylemleri ifade ederken, olumsuz kullanımı bağlama göre ya eylemin büyük zorluklarla gerçekleştiğini ya da tamamen gerçekleşmediğini gösterebilir. Kur'ân'daki örnekler, bu çok katmanlı anlam yapısını somut biçimde ortaya koymakta ve dilsel yorumun önemini artırmaktadır. Bu nedenle “ك” fiilinin geçtiği ayetlerin tefsirinde, yalnızca kelimenin sözlük anlamıyla yetinilmeyip, cümlenin yapısı, olumsuzluk edatının konumu ve genel bağlam birlikte ele alınmalıdır. Böyle bir yaklaşım, hem metnin doğru anlaşılmasını sağlayacak hem de Arap dilinin semantik zenginliğini daha açıklayıcı bir şekilde ortaya koyacaktır.

Bu bağlamda “ك” fiilinin taşıdığı bu anlamsal nüansların, Arap dilindeki diğer mukârebe fiilleriyle (örneğin kerebe, evşeke) olan anlamdaşlık ve ayrışma noktaları dilbilim yöntemleriyle incelenebilir. Bu fiilin olumsuz kullanımlarının meal ve tefsir tercümelerine nasıl yansıdığı, anlam kayıplarının önlenmesi adına ne tür çeviri stratejilerinin geliştirilmesi gerektiği üzerine odaklanan “Çeviribilim” merkezli araştırmalar planlanabilir.

KAYNAKÇA

- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Cemâleddin el-Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî. *Mehâsinü't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. thk. Halîl Me'mûn Şîhâ. 4 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007.
- Ebû Hayyân. Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423/2002.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî. *Tehzîbü'l-luğa*. thk. Riyâd Zekî Kâsım. 4 Cilt. Beyrut Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1422/2001.
- Ferrâ', Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. İbrâhîm Şemseddîn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. thk. Mektebu't-Tahkîki't-Turâsi fî Muesseseti'r-Risâle. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1426/2005.
- İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî. *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Türâs, 1400/1980.
- İbn Atıyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni. *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*. thk. Enes Muhammed eş-Şamî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1429/2008.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfi. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Hânî el-Hâc. 8 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikıyye, ts.

- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî. *Şerhu'l-mufassal*. 5 Cilt. Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. thk. Ahmed Şemseddîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *el-Îzâh fi Şerhi'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*. thk. Muhammed Osman. 2 Cilt. Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1432/2011.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 03 Mart 2025. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Hâmid Ahmed et-Tâhir. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-İlm el-Cedîd, 1431/2010.
- Mekkûdî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Alî b. Sâlih. *Şerhu Elfıyyeti İbn Mâlik*. thk. Abdülhamid Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1425/2004.
- Radî el-Esterâbâdî, Necmü'l-Eimme Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Garavî es-Semnâkî (es-Semnâî). *Şerhu'l-kâfiye*. thk. Emîl Bedî' Ya'kûb. 5 Cilt. Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1428/2007.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân (el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân)*. thk. Heysem et-Taîmî. Beyrut Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1428/2007.
- Sabbân, Ebü'l-İrfân Muhammed b. Alî el-Mısrî. *Hâşiye 'alâ şerhi'l-üşmûnî*. thk. Mahmûd b. Cemîl. 4 Cilt. Kahire: 1423/2002.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim). *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1424/2003.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâlim. 2 Cilt. Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Mahmûd Şâkir. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1426/2005.
- Taş, Mahsum. "Arap Dilinde Kade Fiilinin Kullanımı Ve Anlamı". *Artuklu Akademi* 8/1 (Haziran 2021), 131-156. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.839940>.

- Teebbeta Şerran, Ebû Züheyr Sâbit b. Câbir (Amsel) b. Süfyân el-Fehmî. *Divan*. thk. Ali Zülfikar Şâkir. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1404/1983.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdülmun'im Halîl İbrâhim ve Kerîm Seyyid Muhammed Mahmûd. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abd Şelebî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1424/2003.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî eş-Şâfiî. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl. 4 Cilt. Beyrut, ts.
- Zürümme, Ebû'l-Hâris Zürümme Gaylân b. Ukbe b. Ma'dî b. Amr el-Adevî el-Kinânî el-Kahtânî. *Divan*. Beyrut Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.